

Magunkra vett szerepek

Az öregség ereje

P. SZABÓ ERNŐ

Alsó-Belvedere, Bécs, 2017. XI. 14. – 2018. III. 4.

Az öregség elvben nálunk megengedett, de nem vesszük szívesen – Dieter Hildebrand osztrák humorista mondatánál frappánsabban kifejezni az öregséghez való viszonyt talán nem is lehetne jobban. Legalábbis Ausztriában, ahol sok öregember él, s meglehetősen jól, ami persze nem kis terhet jelent azoknak, akik még nem azok, hiszen részben az ő adóeuróikból realizálódik idősebb polgártársaik jóléte. S nemcsak hogy sokan vannak az idős osztrákok, de

egyre többen lesznek. Az előrejelzések szerint 2030-ra 37,5 százalékkal nő a 65 év felettek aránya, a 85 felettié pedig 59,5 százalékkal. Az orvosoknak tehát bőven lesz munkájuk, s nem maradnak a polcokon a kozmetikai ipar termékei sem. Ha nem tiszteletlenség, még azt is megkockáztathatjuk, hogy a feminista művészek számára is új témákat, vitakérdéseket hoznak a következő évtizedek.

De ki is az öreg? – teszi föl a kérdést *Az öregség ereje* című kiállítás katalógusának bevezetőjében Stella Rolling, a Belvedere főigazgatója. A kérdés nagyon is indokolt, ha nem állítjuk azt, hogy az öregség kezdete pontosan köthető egy meghatározott időponthoz. „Az ember olyan öreg, amilyenek érzi magát” – idézhetjük az egyik általánosan elfogadott megfogalmazást, de visszanyúlhatunk André Gide-ig is, aki 1941. március 6-án ezt írta naplójába: „A lelkem olyan fiatal maradt, hogy a hetvenéves, aki kétségtelenül vagyok, egy szerepnek tűnik, amelyet magamra veszek.” Az persze, hogy milyen idős az ember, s hogy bizonyos életkorában öregnek érzi-e magát vagy nem, csak a kérdéssorozat elejét jelenti. A következő, hogy vajon hogyan viszonyul saját korához, s hogyan viszonyulnak ehhez az életkorhoz a többiek? Stefan Zweig 1900 körül *A tegnap világa* című munkájában úgy fogalmazott, hogy a fiatalok, „akik előre akarnak jutni, minden elképzelhető maszkirozást megpróbálnak, hogy idősebbeknek látszanak”, a fiatal orvosok például óriási szakállat növesztenek, nagy, aranykeretes szemüveget hordanak, noha a szemüknek semmi baja nincs. Néhány évtizeddel később, már emigrációban, ugyancsak összevetette a különböző generációk és életkorok viszonyát, s akkor már azt kellett megállapítania: „a negyvenévesek mindent megtesznek, hogy harmincéveseknek nézzenek ki, és a hatvanévesek, hogy negyveneseknek.”

Nos, ebben a tekintetben a világ az utóbbi években aligha változott, legfeljebb ma már a negyvenesek húszéveseknek szeretnének kinézni, s a hatvanasok is azt szeretnék, ha harmincasoknak tartanák őket. Legalábbis ezt sejteti a bécsi Belvedere kiállításának egyik legfigyelemreméltóbb műve, Fiona Tan videója, amelyet valahol Amerikában forgathatott egy idősek számára nyitott tánciskolában, ahol olyan vehemenciával és közönségesen riszálják magukat a vendégek, hogy az egy tiniket vonzó diszkónak is dicsőségére válna. Miközben – nem a kiállítás témája, de azért jegyezzük meg – a mai harmincévesek jelentős része olyan határozottan ragaszkodik a mama díványához, mintha arról már sohasem akarna fölkelni, azaz felnőtté válni.

Megcserélődtek a szerepek, mondhatnánk, ha sok fiatal nem akart volna már évszázadokkal ezelőtt is komoly, idős embernek látszani, s a vének nem szerették volna megőrizni a fiatalságukat. Az örök ifjúság vágya éppen úgy a művészet alaptémái közé tartozott, mint a véneké, akik a fürdőmedencéből kilépő Zsuzsannát meglesve próbáltak valamit visszalopni fiatalságukból, vagy a gazdag öregemberé, aki néhány tallérral venné meg a szép fiatal nőt. Mindazonáltal a polgári világ évszázadokon át ügyelt arra, hogy az értékrend, legalábbis külsőségeiben megmaradjon, s a külvilág az öregségben inkább az élet méltósággal megélt szakaszát, ha úgy tetszik, a kiteljesedés időszakát lássa, mintsem a szaporodó betegségek, testi bajok éveit. Ezek a hagyományok egészen napjaink művészetéig

élnek, ahogyan azt az osztrák származású Inge Morath 1953-as felvétele mutatja Eveleigh Nash kiadóról a Buckingham Palace mellett. Az ábrázolt státusát már maga a helyszín is érzékelteti, nem beszélve a kellékekről: a gépkocsiról, amelyben ül, az értékes bundáról, amelybe be van burkolva és a kalapról, amelyből bizonyára a Bond Street üzleteiben is kevés akadt. A fotó párja az a felvétel, amelyet Herlinde Koebl készített 1989-ben Lord Arthur Weidenfeldről annak irodájában. Ezen a képen elsősorban az ábrázolt hanyag tartása, a szoba berendezési tárgyai, könyvespolca sejtetik, hogy a bemutatott idős ember élete csúcspontjára érkezett. Mindazonáltal ne feledjük el: olyan, hogy öreg, nincs. Van kerek fejű és alacsony homlokú, vidám és szomorú, csúf és szép, jó- és rosszindulatú, kellemetlen és kellemes. Szóval olyanok, mint a többi ember, csak éppen – öregek.

fotó: Vince Bruns, SAMMLUNG VERBUND, Wien, © Martha Wilson

The legs are the last to go

MARTHA WILSON: *A lábak mennek el utoljára*, 2009, pigment tinta bambuszpapíron, 48,90×33,66 cm

A művész és a P.P.O.W., New York jóvoltából

HUNGART © 2018

De hol a határ? Melyik például az a pillanat, amelyben Roman Opalka átlépte a különböző életkorokat elválasztó határokat? A sorozat, amelyen a számok szerepelnek egytől a végtelenig, 1965-ben indult, s egészen a festő haláláig folytatódott. Mindegyik képen ott szerepel a „részlet” megjelölés, s a bal felső saroktól indulva a jobb alsóig mindegyiken több száz szám látható (már amennyire, hiszen ahogyan fogyott az ecsetben lévő festék, úgy halványultak a számok is. Az életmű az 5 607 249-es számmal ért véget, s ez, ha úgy tetszik, ugyancsak kis szám a végtelenhez képest. A vállalkozás heroizmusát az adja meg, hogy minden kép

mellett ott szerepelnek a művésztől naponta készült fotográfiák is, amelyek minden esetben ugyanolyan tartásban, ingben ábrázolják őt. Az idő múlásával változó arcvonások egy élet, egy életmű történetét, egységét sűrítik magukba – valamint az idő könyörtelenségét. Az öregedés folyamatával való szembenézés dokumentumai Käthe Kollwitz rajzai, metszetei is az 1905–1938 közötti évekből. Ő volt az első nő, aki minden idealizálás nélkül volt képes szembenézni önmaga megöregedésével. Aztán persze számos ilyen nő következett a művészet, az irodalom történetében, és olyanok is sokan voltak, akikben a kortársak észrevették ezt a hajlandóságot, képességet. Különösen érzékenynek bizonyult jeles nőkortársi megörökítések azok emberi tulajdonságai iránt Barbara Klemm, akitől a kiállításon egy egész sorozat fénykép szerepel. A dolgozószobájába belépő Simone de Beauvoir (1980), a kezét összekulcsoló Meret Oppenheim (1982), a tünődve néző Susan Sontag (2003) és saját lebegő plasztikai között megjelenő Louise Bourgeois (1989) alkotói státuszuktól, életkoruktól mondhatni függetlenül a lét teljes megélésének a lehetőségét, egyszersmind az emberi sors egyszerűségét

© Joyce Tennessee

JOYCE TENNESON: *Christine Lee*, 2002

HUNGART © 2018

példázzák. Ha úgy tetszik, az öröklételet a mulandóságban, amely állapotot oly poétikusan fejezi ki Nives Widauer Gola videoinstallációjának a szövött kárpitra vetített, a növényi formák előtt mintegy a természetből egy másik univerzumba átlépő nőalakja.

Ez az átlépés – a halál misztikus pillanata? – az öregség felé közeledve mindannyiunk előtt egyre gyakrabban fölsejlik, hiszen egyre közelebb kerülünk hozzá. Többnyire erről a közelségről vizionálunk, és nem azokra az értékekre gondolunk, amelyeket életpályánk alatt megszereztünk, megismertünk, másoknak továbbadtunk. Úgy tűnik, Oskar Kokoschka a kivételek közé tartozik: önmagát ábrázolva nyolcvanévesen is képes volt saját kamasz vonásait felfedezni arcának ráncai mögött. Josef Hoffmann és Werner Hofmann társaságában mintha fiatal éveit élte volna át Franz Hubmann felvételén a bécsi Secessionban, a salzburgi nyári művészeti akadémia professzoraként pedig mintha nem évtizedekkel, legfeljebb évekkkel előzné meg korban a hallgatókat. Az időt persze nem lehet becsapni, csak egy ideig lehet ravaszkodni vele. Eric Fischl öregemberének óvatos lépései jól érzékeltetik azt a bizonytalanságot, erőtlenséget, amelyet maga a meztelenül ábrázolt test is kifejez. Marie-Louise von Motesiczky Ernst bácsija, Lovis Corinth Herbert Eulenbergje arcvonásaiba vésve hordozza, mutatja meg az idő romboló hatását. A ruha természetesen sok mindent eltakar, ahogyan Josef Wawra fekete ruhás idős hölgyének alakja mutatja, a test ráncai, a bőr megereszkedése azonban csak a külvilág elől takarható el, de el nem tüntethető, legfeljebb plasztikai műtétékkel, kozmetikai kezeléssel, időlegesen. Jó, ha szembe tudunk nézni a ráncokkal, de nem jó, ha

Fotó: Daniela Beranek, © Margot Pilz

MARGOT PILZ: *Anti Aging*, 2010

HUNGART © 2018

minden romló részletet meg akarunk mutatni a külvilágnak, ahogyan Vivienne Westwood teszi Juergen Teller fotográfiáin.

Ugyanazok maradunk az idő múlása ellenére, akik voltunk, vagy teljesen megváltozunk? Az biztos, hogy legtöbbször bizonyos tulajdonságai felerősödnek, sajnos, elsősorban a negatívak. Bernadette Huber *En és én* című fotója a megőrzött azonosságot hangsúlyozza, a majd fél évszázad különbséggel készült gyermekkori és felnőtt fotón (1966 és 2013) lehetetlen nem azonosítani egymással az arc egymás mellé helyezett két felét. Az idő múlása azonban betegségekkel, szenvedéssel is jár, ahogyan azt a kiállítás legmeggrázóbb műveinek egyike, Hannah Wilke fotópárja mutatja, amelynek egyik felén korának egyik legtöbbet foglalkoztatott modellje, szépségideálja, nőművésze, a másikon ugyanennek a modellnek évtizedekkel későbbi, rák által megtámadott alakja látható. Wilke, a feminista mozgalom jelentős alakja számára saját teste éppen gyarlósága, sebezhetősége miatt vált a legfontosabb kifejező eszközzé, és paradox módon éppen kései, a valódi fájdalmat, valódi halálfélelmet ábrázoló művek vonják némileg kétségbe a koraiak

© Belvedere, Wien

GUSTAV KLIMT: *Öregember a halálos ágyán*, 1899, olaj fatáblán, 30,4x44,8 cm

Fotó: © Dorothy Zeidman, © Eric Fischl

lánya bensőséges kapcsolatát mutatja be (1993). Majdnem hatvan év telt el Harry Weber fotójának az elkészülte óta, amely a lainzi idősek otthonában ábrázol egy idős házaspárt. A férfi is, a nő is intézeti uniformist visel, mozdulataik, egymáshoz való viszonyuk azonban egy több évtizedes emberi kapcsolat gazdagságát hangsúlyozzák. Különös kapcsolat alakult ki Edgar Honetschläger és egy nála évtizedekkel idősebb nő között is: a véletlen találkozásból évekig tartó barátság lett, amelynek egyes mozzanatait Honatschläger videóra vette, érzékeltetve, hogy megérthetik egymást a különböző generációk tagjai, s ilyen módon tovább élhetnek azok az értékek, amelyeket az egyre jobban bezáruló idős ember mások számára

ERIC FISCHL: *A törékenység az önreflexió pillanata*, 1996 HUNGART © 2018

érvényességét, teszik feltűnőbbé a beállítás esetlegességét, a kifejező erő hiányát.

A magány, az idős ember alakjának a kiemelése (például Margherita Spiluttini 1983–84-es *Apafigurája*) az élet végességét, az egyes ember kiszolgáltatottságát hangsúlyozhatja, a társ, társak jelenléte pedig a védettség érzetét, az élet folytatódásának a lehetőségét. Claudia Schumann *display (ROSA)* című 2003-as színes fotósorozata különböző generációk párbeszédére épül, Christine Turnauer anyja és

már-már fölöslegesnek érez. Ahhoz persze, hogy ilyen párbeszéd kialakulhasson, nem csupán az egymás iránti figyelemre van szükség, de nem árt egy kis humorérzék, önirónia sem. Martha Wilson, ismert feminista művész úgy tűnik, rájött, miben rejlik az öregséggel való kibékülés egyik titka: „feladtam az elképzelést, hogy megfelelek egy szépségideálnak. Ehelyett annak örülök, ha mint egy mindenki mástól különböző embert az én saját személyes stílusommal együtt elfogadnak... Jól érzem magam idős hölgyként.”